

AXBOROT XAVFSIZLIGI VA MEDIA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Umarov Azizbek Vaxobovich

Andijon davlat pedagogika instituti

Matematika va informatika kafedrası dotsenti

E-mail: aizibek.umarov.80@list.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20604152>

Annotatsiya: Ushbu tesizda axborot xavfsizligi va media madaniyatni shakllantirishning pedagogik jihatlari hamda ularning ta'lim tizimidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar va internet tarmog'ining keng rivojlanishi sharoitida yoshlarni turli axborot tahdidlari, yolg'on ma'lumotlar, kiberxavf va zararli media ta'sirlardan himoya qilish dolzarb masalaga aylangan.

Kalit so'zlar: axborot xavfsizligi, media madaniyat, media savodxonlik, kiberxavfsizlik, raqamli kompetensiya, axborot tahdidlari, tanqidiy fikrlash, internet xavfsizligi, pedagogik muammo, ta'lim jarayoni, axborot madaniyati, media ta'lim.

Zamonaviy axborot jamiyati o'zining barcha afzalliklari bilan birga, jiddiy tahdidlarni ham keltirib chiqarmoqda. Axborot xavfsizligi va media madaniyat masalalari oddiy texnik yoki ijtimoiy muammolardan chetga chiqib, dolzarb pedagogik muammo darajasiga ko'tarildi. Bu masalalarning pedagogik mohiyati shundaki, ular faqat texnologik yechimlar bilan emas, balki shaxsda yetuk axborot madaniyati va etik qadriyatlarini tarbiyalash orqali samarali hal etilishi mumkin. Shu sababli, ularning pedagogik tabiatini chuqur o'rganish va yechim yo'llarini izlash bugungi pedagogika ilmining muhim vazifasiga aylandi.

Axborot xavfsizligi pedagogik muammo sifatida quyidagi jihatlari bilan namoyon bo'ladi. Birinchidan, u shaxsning bilim va ko'nikmalari bilan bog'liq - o'quvchilar va talabalar tahdidlarni tanish, ulardan himoyalaniish usullarini bilish va amaliyotda qo'llay olishi kerak. Ikkinchidan, axborot xavfsizligi qadriyat masalasidir - u shaxsda mas'uliyat tuyg'usi, etik mezonlar va boshqalarning huquqlarini hurmat qilish madaniyatining shakllanishini taqozo etadi. Uchinchidan, u tarbiyaviy muammodir, chunki shaxsning xulq-atvori va munosabatlari ko'p hollarda u olgan tarbiyaga bog'liq.

Zamonaviy media muhitda yoshlarni qiynayotgan asosiy tahdidlar quyidagilardan iborat: dezinformatsiya va soxta xabarlar (fake news); kiberbullinng va internet-tahqirlash; fishing va shaxsiy ma'lumotlarning o'g'irlanishi; kontent-tahdidlar (zo'ravonlik, ekstremizm, axloqsizlik); internet va smartfon-bog'liqlik; sun'iy intellekt asosidagi tahdidlar (deepfake, AI-generated content); kibermutaassiblik va onlayn-radikallashtirish. Bu tahdidlarning har biri o'ziga xos pedagogik javobni talab qiladi.

Media madaniyat - bu shaxsning media muhitdagi xulq-atvorini, axborot bilan munosabatlarini va boshqalar bilan media-orqali muloqotini belgilovchi qadriyatlar, normalar va xulq-atvor mezonlari tizimidir. Yetuk media madaniyatga ega shaxs media-axborotga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'ladi, axloqiy mezonlarga rioya qiladi, boshqalarning huquqlarini hurmat qiladi va ijtimoiy mas'uliyatni his etadi. Aksincha, media madaniyat yetishmovchiligi turli ijtimoiy muammolarga olib keladi.

Media etikasi - media madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, u media-faoliyatdagi axloqiy mezonlar va xatti-harakat qoidalarini belgilaydi. Asosiy media-etik tamoyillar quyidagilardan iborat: haqiqatga sodiqlik (axborotning rostligini ta'minlash); mas'uliyatlilik (o'z so'zlari va xatti-

harakatlari uchun javobgarlik); insonparvarlik (boshqa shaxslarning huquq va qadr-qimmatini hurmat qilish); xolislik (sub'ektivlik va tarafkashlikdan xoli bo'lish); maxfiylikni saqlash (shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish); mualliflik huquqiga rioya qilish. Bu tamoyillar nafaqat jurnalistlar yoki kontent yaratuvchilar uchun, balki har bir media-foydalanuvchi uchun ham amal qilishi kerak.

Axborot xavfsizligi va media madaniyatni shakllantirish bo'yicha pedagogik faoliyatning bir necha asosiy yo'nalishi mavjud. Birinchi yo'nalish - bilim olish jarayonida tegishli tushunchalarni o'rgatish. "Mediasavodxonlik va axborot madaniyati" maxsus fani, mavjud o'quv fanlariga (informatika, pedagogika, psixologiya) media-modullarni integratsiya qilish bu maqsadga xizmat qiladi. Bunda nazariy bilimlar amaliy mashqlar bilan uyg'unlashtiriladi.

Ikkinchi yo'nalish - amaliy ko'nikmalarni shakllantirish. Bunga kuchli parollar yaratish, ikki bosqichli autentifikatsiyani sozlash, antivirus dasturlardan foydalanish, VPN xizmatlari, fayllarni shifrlash, fishing-xatlarni tanish, manbalarni tekshirish kabi malakalar kiradi. Bu ko'nikmalar amaliy mashg'ulotlarda treninglar shaklida o'rgatiladi. Talabalar real misollar va simulyatsiyalar orqali xavfsizlik xatti-harakatlarini mashq qiladilar.

Uchinchi yo'nalish - axloqiy va qadriyat tarbiyasi. Bunda talabalarda mas'uliyat tuyg'usi, boshqalarni hurmat qilish, halollik, adolatlik, hamdardlik kabi sifatlar tarbiyalanadi. Munozaralar, axloqiy dilemmalarni tahlil qilish, video va kino-materiallarni muhokama qilish - bularning barchasi axloqiy ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Aynan qadriyat tarbiyasi axborot xavfsizligi va media madaniyatining eng chuqur asosini tashkil etadi.

To'rtinchi yo'nalish - psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash. Kiberbullinng, internet-bog'liqlik, kibernojinoyatchilik qurboniga aylanish kabi muammolar bilan to'qnash kelgan talabalarga professional yordam ko'rsatilishi shart. Oliy ta'lim muassasalarida psixologik xizmat ishlab, talabalarga shaxsiy va guruhli konsultatsiyalar taqdim etishi kerak. Profilaktik tadbirlar - treninglar, profilaktik suhbatlar, yo'naltirilgan o'quv mashg'ulotlari - muammoning oldini olishga xizmat qiladi.

Beshinchi yo'nalish - huquqiy savodxonlikni oshirish. Talabalar axborot sohasidagi qonunchilikni - "Axborotlashtirish to'g'risida"gi qonun, mualliflik huquqi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, kibernojinoyatchilik uchun jinoiy va ma'muriy javobgarlik kabi masalalarni bilishlari kerak. Huquqiy savodxonlik nafaqat talabalarni huquqlarini bilishga, balki o'zini boshqalarga zarar yetkazishdan saqlashga ham o'rgatadi.

Axborot xavfsizligi va media madaniyatni shakllantirishda oilaning roli ham juda muhim. Maktab va oliy ta'lim muassasasi qancha ko'p ish olib bormasin, oilada to'g'ri tarbiya bo'lmasa, yetarli natija olinmaydi. Shu sababli pedagoglar oilalar bilan hamkorlikda ishlashi, ota-onalar uchun seminarlar tashkil etishi, ularga axborot tarbiyasi bo'yicha tavsiyalar berishi kerak. Faqat "oila - ta'lim muassasasi - jamoa" uchligi orqali samarali natijalarga erishish mumkin.

Bo'lajak o'qituvchilar uchun axborot xavfsizligi va media madaniyat masalalarining alohida ahamiyati bor. Birinchidan, ular o'zlari yetuk axborot madaniyatiga ega bo'lishi shart, chunki ularning xulq-atvori o'quvchilar uchun namuna bo'ladi. Ikkinchidan, ular o'quvchilar bilan ushbu masalalar bo'yicha samarali ishlay olishi kerak. Uchinchidan, ular tahdidlarni o'z vaqtida aniqlash va tegishli profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish malakasiga ega bo'lishi shart. Shu sababli pedagogika oliy ta'lim tizimida bu masalalarga alohida e'tibor berilishi maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi vaqtda dunyoning ko'plab mamlakatlarida axborot xavfsizligi va media madaniyatni shakllantirish bo'yicha milliy dasturlar qabul qilingan. Finlyandiya, Estoniya, Singapur, Janubiy Koreya kabi davlatlarda bu sohada yuqori natijalar qayd etilmoqda. O'zbekistonda ham "Raqamli

O'zbekiston - 2030" strategiyasi doirasida tegishli vazifalar belgilangan. Biroq bu sohadagi pedagogik tadqiqotlarni kuchaytirish, mahalliy sharoitga moslashtirilgan dasturlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish ishlari yanada faollashtirilishi kerak.

Yuqorida bayon etilganlardan kelib chiqib, quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin: birinchidan, axborot xavfsizligi va media madaniyat masalalari zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida tan olinishi kerak. Ular shunchaki texnik yoki ijtimoiy emas, balki chuqur pedagogik tabiatga ega bo'lib, shaxsda yetuk axborot madaniyati va etik qadriyatlarining shakllanishini taqozo etadi. Ikkinchidan, bu masalalarni hal qilish kompleks pedagogik faoliyatning besh yo'nalishini - bilim olish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, axloqiy tarbiya, psixologik qo'llab-quvvatlash va huquqiy savodxonlikni oshirishni qamrab olishi shart. Uchinchidan, oila, ta'lim muassasasi va jamoaning birgalikda harakat qilishi samarali natijalarga erishishning zaruriy shartidir. To'rtinchidan, bo'lajak o'qituvchilar uchun bu masalalar alohida ahamiyat kasb etib, ularning kasbiy tayyorgarligida ustuvor o'rin egallashi lozim. Pedagogika oliy ta'lim tizimida axborot xavfsizligi va media madaniyat sohasida ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish va amaliy dasturlarni faol joriy etish bugungi kun talabidir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni. ORQ-560, 2003-yil 11-dekabr (yangi tahriri 2020).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi Farmoni.
3. Kirillova N.B. Mediakultura: ot moderna k postmodernu. - M.: Akademicheskii Proyekt, 2006. - 448 s.
4. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. - Strasbourg: Council of Europe, 2017. - 108 p.
5. Tursunov N. Yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 2020. - 196 b.